

SAYI 1 • 1997

İslâm
Araştırmaları
Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

Sitembölükbaşı'nın eseri pek çok kimse için kapalı bir dönem olan 1950-60 arasındaki dinî uyanış hakkında istifade edilebilecek akademik bir çalışma niteliğindedir. Bununla birlikte eserde temas edilen bazı konular hakkında daha fazla bilgi verilerek okuyucunun bilgilenmesi sağlanabilirdi. Sözelimi Arapça ezan yasağından bahsedilirken ezanın Türkçeleştirilmesi ve Kur'ân-ı Kerim'in Türkçesi ile ibadet denemelerinden de bahsedilebilirdi. Ayrıca müstakil bir başlık altında incelenen Türk Ceza Kanununun 163. maddesinin 1991 yılında yürürlükten kaldırıldığına dair bilgi verilmesi yararlı olurdu. Diğer taraftan doktora tezi olarak hazırlandıktan yaklaşık beş yıl sonra Türkçe'ye çevrilerek yayınlanan eserin bibliyografya bölümünün özellikle Türkçe literatür bakımından zenginleştirilmesi konuyla ilgilenenlerin istifade alanını genişletebilirdi.

M. Kâmil Yaşaroğlu

Conversion to Islam: A Study of Native British Converts

Ali Köse

Kegan Paul, Londra 1996; xi+216 sayfa.

İslâmî bir terim olan ve hidayet kökünden “gerçeğe ulaşmak - doğru yol üzere bulunmak” anlamlarına gelen “ihtida” kavramı, Batı dillerinde genelde *conversion* (din değiştirme) kelimesiyle ifade edilir. İhtida kelimesi sadece diğer dinlerden İslâm'a girişe işaret ederken, *conversion* daha geniş anlamda tüm din değiştirmeler için kullanılır.

Din değiştirme oldukça karmaşık bir olgu olup üç çeşit tecrübeyi kapsar: Bunlardan *birincisi*, aynı din içerisinde kişinin daha da dindarlaşması; *ikincisi*, bir şahsın mensubu olduğu dinin vecibelerini önceleri yerine getirmezken daha sonra dindar bir hayata geçişi ve *üçüncüsü* de, ferdin o güne kadar mensubu olduğu dini terkederek bir başka dine inanmaya başlamasıdır.

Sosyal bilimlerde bu tecrübelerin analizleri bunların hiç birinin sebepsiz olmayacağı hipoteziyle başlar. Burada tanıtımına yer verdiğimiz *Conversion to Islam* başlıklı inceleme de 70 İngiliz mühtedi üzerinde din değiştirme tecrübelerinin temel sebeplerini incelemek amacıyla İngiltere'de gerçekleştirilen bir alan araştırmasının sonuçlarını ortaya koymaktadır. Alan araştırmasında takip edilen metot, mülâkat metodu olarak bilinen, söz konusu mühtedilerin her birisiyle yapılan konuşmaların değerlendirilmesinden ibarettir. Ancak, yazar mühtedilerle görüşmeden önce onlarla hangi konuları konuşacağı konusunda hem şahsî tecrübesiyle ulaştığı, hem de daha önce yapılan benzer çalışmalarla varılan neticelerden istifade etmiştir. Kitap, “Giriş” ve “Sonuç” dışında, beş bölümden oluşmaktadır: 1. “İngiltere'deki Müslümanlar” (5-30), 2. “İhtidaya Doğru” (31-66), 3. “İhtida Süreci” (67-124), 4. “İhtida Sonrası” (125-141) ve 5. “Tasavvuf Yoluyla İhtida” (142-188).

Pakistanlı, Hindistanlı, Bangladeşli, Afrikalı ve Araplar'dan oluşan bir milyon civarında müslümanın bulunduğu İngiltere'de İslâm'ın durumunu ve müslümanların İngiliz toplumuyla ilişkisini inceleyen birinci bölümde, tebliğ açısından müslümanların İslâm'ı Batı toplumuna sunma hususunda pek başarılı olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Gerçi yazar bunda İslâm'ın Batılılar'ın zihninde Orta Çağ'dan bu yana oluşan negatif imajını hâlâ korumasının önemli bir rolünün olduğunu belirtmektedir.

"İhtidaya Doğru" (*On the Way to Conversion*) başlıklı ikinci bölümde, şu ana kadar din değiştirme üzerine ortaya konulan bilimsel teori ve görüşlerin ışığında kendileri üzerinde araştırma yapılan yetmiş mühtedinin çocukluk ve ergenlik devreleri incelenerek bu teorilerin onlar için ne kadar geçerli olduğu ve bu devrede, daha sonra gerçekleşecek olan din değiştirmeyi etkileyen tecrübelerin yaşanıp yaşanmadığı araştırılmıştır.

Üçüncü bölüm (*Conversion Process*), ergenlik döneminden ihtida anına kadarki devreyi, mühtedilerin sosyal ve psikolojik durumlarını, ihtida belirtilerini ve din değiştirme sürecinde etken olan motifleri ortaya koymaktadır. Bu bölümde ortaya çıkan en önemli bulgu, insanların genellikle doğrudan dinî konuları araştırarak değil, kendi hayatlarında yaşadıkları ferdi-psikolojik problemlerin ya da toplumla ilişkilerinde meydana gelen tatsızlıkların neticesinde dinî konuları sorgulamaya başladıkları ve bir arayış içerisine girdikleridir. Boşanmaların getirdiği sıkıntılar, ya da iyi bir aile ortamının olmaması, bu süreçte yaşanan en önemli psikolojik rahatsızlık olarak ortaya çıkmıştır. Toplumun kendilerine homojen bir yapı ve kişiyi toplumla özdeşleştirecek bir ortam sunamaması da ferdin yaşadığı psikolojik sıkıntının çarelerini o toplumun dışında aramasına yol açmaktadır.

İhtida sonrası süreci kapsayan dördüncü bölümde (*Postconversion*) ise, mühtedilerin kültürel anlamda bir değişim yaşayıp yaşamadıkları, dinî inanç ve ibadetlerin gereklerini ne kadar yerine getirdikleri, kendi toplumlarını nasıl değerlendirdikleri ile ailelerinin ve İngiliz toplumunun müslüman oluşlarını nasıl karşıladıkları ele alınmıştır. Mühtediler kültürel anlamda toplum içerisinde kendi konumlarına uygun olarak sınırlı bir değişim yaşamaktadırlar. Dolayısıyla, her mühtedi kendi anlayışına göre bir "İslâmlaşma" gerçekleştirmektedir. Belki de bunun sebebi onların toplumdan ve ailelerinden alacakları tepkinin derecesidir. Bu bölümde ortaya konulan bir diğer önemli bulgu da geçmişten kaynaklanan psikolojik ve sosyolojik sebepler, her ne kadar kişiyi duygusal motivasyonlarla bir din arayışına yöneltmiş olsa bile, mühtedinin nihai noktada "entellektüel" bir kararla İslâm'ı kabul etmesidir. Bu bulgunun dayandığı temel nokta, Batı'da yaygın olan diğer dinî akımlara geçenlerin yirmili yaşların ilk devrelerinde olmalarına rağmen, İslâm'a girenlerin ortalama ihtida yaşlarının otuz olmasıdır. Yukarıda zikredilen bulguyu destekleyen bir diğer veri de, müslüman olanların yaklaşık yüzde otuzunun Hint kökenli Doğu dinlerini denedikten sonra İslâm'ı bulmalarıdır (s. 69). Bu da mühtedilerin ifadesiyle, "bir hayat tarzı ve net ahlâkî prensipler sunduğu için" İslâm'ın tasvip edildiğini göstermektedir.

Tasavvuf kanalıyla müslüman olanların incelendiği son bölümde (*Conversion through Sufism*) Şeyh Nazım ve Abdülkadir es-Sûfi grupları üzerindeki gözlemler ve yirmi üç sûfi İngilizle yapılan röportajlardan çıkan veriler değerlendirilmekte ve tasavvufun, Batı'daki mânevî boşluğu doldurma anlamında mühtedilere daha cazip geldiği vurgulanmaktadır. Burada, Batı toplumunun ferdietçi yapısına gösterilen tepkinin derecesi ile tasavvufu tercih arasında bir doğru orantı söz konusudur. Tasavvufla elde edilen “günlük hayatta mânevî unsurlara daha fazla yer verme” olgusu, kişiyi bu mânevî vurgunun hem kendisinin hem de toplumun sosyal problemlerine cevap vereceği kanaatine taşımaktadır. Sûfi mühtedilerle diğerlerini ihtida motifleri bakımından ayıran en önemli özellik, sûfilerin daha çok duygusal içerikli bir süreçle İslâm'ı kabul etmeleridir.

Araştırmanın en önemli bulgularından birisi, dinin giderek toplum hayatından çekildiği Batı'da mühtedilerin, yazarın deyimiyle bir nevi “mânevî alan” arayışına girmeleridir. Mühtedilerin çoğu, mensubu oldukları veya en azından kültürünü aldıkları Hıristiyanlığın ve onun kurumlarının çağın getirdiği bazı meselelerde aşırı müsamahakâr bir hale gelmesine isyan etmişlerdir. Özellikle 1960'larda Batı'da ortaya çıkan Yeni Dinî Hareketler'in (*New Religious Movements*) yayılmasında bu isyanın izleri gözlenmektedir.

Bir dinden diğerine geçiş, şüphesiz büyük bir şahsiyet değişikliğini de beraberinde getirir. Kendisine yeni bir hayat nizamı seçen ferdin, dinini değiştirdikten sonra gerek psikolojik gerekse sosyal bir takım problemlerle karşılaşması kaçınılmazdır. Zaten daha önceki arkadaş-aile çevresini ve kültürel hayatını belirli ölçüde kaybetmiş olan mühtedi, yeni dinini de çok iyi bilmediği için yeni hayat tarzına uyum sağlamada zorluk çekecektir. Özellikle geleneksel İslâmî hayat modeliyle modern Batı hayat tarzına adaptasyon süreci bizce ihtida hakkında yapılan bir çalışmada üzerinde durulması gereken en önemli noktalardan birisidir. Yeni bir cemaate girmek ve kültürel arkaplanı çok farklı kişilerle sosyal ilişki kurabilmek hemen hemen herkes için zor bir hadisedir. İster küçük bir kasabada isterse Londra gibi büyük bir metropolde yaşasın her fert toplumsal bir çevreye belirli ölçüde muhtaçtır. Eğer bu fert yeni dini ile alâkalı bir eğitim sürecine de ihtiyaç duyuyorsa ve bu ihtiyaç, yeni dinî grup tarafından göz ardı ediliyorsa, fert toplumsal olarak “kabul edilebilirlik”ten “kabul edilmeme” durumuna düşer ve bu psikoloji ile ihtidasını tekrar gözden geçirebilir. Müslüman grup ve cemaatlerin özellikle bu hususlarda yeni mühtedilere daha hoşgörülü yaklaşımları ve onların rehabilitasyonlarıyla yakından ilgelenmeleri beklenir.

Yazar böyle bir yaklaşımın daha çok sûfi gruplarda mevcut olduğunu ve bu sebeple ihtida hareketlerinin bu tür gruplarla ilişkisi olan fertlerde daha çok gerçekleştiğini belirtmektedir. Ayrıca yazar, ihtida sürecinin nisbeten uzun bir araştırma ve müslümanlarla yakın bir ilişkiyi ihtiva etmesinden dolayı mühtedilerin İslâmî hayat tarzına aşına olduklarını, dolayısıyla ihtida sonrası dönemde ferdi travmalara pek rastlanılmadığını da ifade etmektedir.

Kitabın sonuç bölümünde din psikolojisi sahasında şimdiye kadar ihtida ile alâkalı çalışmalarda ortaya çıkan iki temel yaklaşım söz konusu edilmektedir. Bunlardan ilki, yazarın deyimiyle, “pasifist” yaklaşımdır ki, bu görüş, yaşadığı bazı olaylarla istikrarı kaybolan ferdin önce dış etmenlerden etkilendiğini, daha sonra da kendilerine üye kazandırmak isteyen birtakım dinî gruplarla temas kurarak sonunda din değiştirdiğini savunur. Bu görüşün karşısında “aktivist” yaklaşım vardır ki bu da din değiştirme hadisesini kişiyi etkileyen sosyal, psikolojik ve benzeri şartlardan ziyade, ferdin şahsî bir başarısı olarak görür. Aktivist yaklaşıma göre kişi, gerek felsefî seviyede bir “anlam” arayışı gerekse kendisine sıkıntı veren sosyal ve psikolojik problemlerine çözüm arayışı içerisinde olsun, her halükârda kendisini tatmin edecek bir hayat standardı bulma çabasıdır. Araştırma, birbirine zıt gibi görünen bu iki görüşün aslında birbirlerini tamamlayıcı nitelikte oldukları neticesine varmıştır. Ulaşılan bir diğer sonuç da şöyledir: Kendileriyle mülâkat yapılan mühtediler toplumun giderek sekülerleşmesinden şikayet etmişler ve bu durum onları alternatif bir hayat tarzı arayışına sürüklemiştir. Önceki dinlerinin net prensiplerinin olmamasına karşılık İslâm’ın güçlü değerlere sahip bulunması onları İslâm’la ilgilenmeye itmiştir. Bu bulgulardan yola çıkan yazar, modern Batı toplumunun artık post-hıristiyan bir topluma haline geldiğini ima etmektedir. Ama Batı’da görmeye alıştığımız egzotik mezhepleri ve yeni dinî akımları sadece endüstrileşme sürecinin, modernite ve teknoloji çağının bir ürünü olan sekülerleşmenin neticesi olarak görmek, ancak indirgemeci bir yaklaşım olabilir.

Yazar, hıristiyanlardan oluşan bir kontrol grubu üzerinde çalışarak da çeşitli mukayeselerde bulunabilirdi. Ama, ferdiyetçiliğin ön plana çıktığı, toplumdan nisbeten ayrı olarak özel bir şahsî dokunulmazlık alanının (*personal domain*) oluştuğu İngiltere gibi bir toplumda din de bu alana indirgenmiştir. Dolayısıyla, insanlara dinleri hakkında soru sormanın bile “ayıp” sayıldığı bir ortamda hele hele birçok noktalardan negatif olarak algılanan bir dini (İslâm) seçen fertlerden ihtida süreçlerini anlatmalarını istemenin yanı sıra, bir de kontrol grubu oluşturmanın getireceği zorluk gayet açıktır. Fakat yine de ele alınan yetmiş kişinin belki de yarı kontrol grubu olarak kullanılabilirdi. Bunun üzerinde durmamızın sebeplerinden birisi böyle ortamlarda, yani araştırmacının bizzat denekle yüzyüze ilişkisinde deneğin kendisine sorulan sorulara araştırmacının beklediğini zannettiği türden cevaplar verme eğiliminde olmasıdır. Eğer konu bir de din gibi oldukça şahsî bir alansa, deneğin vereceği cevapların ne kadar sıkıntılı olacağı aşıkardır. Bu tür problemlerin üstesinden deneklerle uzun süren beraberlikler tesis ederek gelinebileceği kanaatindeyiz. Gerçi bütün bunları bir araştırmadan istemek iyi bir yemekten sonra oburluk yapmak gibi de görülebilir.

Köse’nin bu kitabı, gerek popüler bir konuyu incelemesi gerekse Batı’da İslâm’a girenler üzerine akademik bir araştırmanın neticelerini ortaya koyması açısından önemlidir. Tabi, tahlillerdeki insicam ve tutarlılık da bu öneme katkıda bulunmaktadır.